

שם המחקר : מסגרות הדיור בקהילה לאנשים עם פיגור שכלי : מאפיינים, צרכים וכיווני תכנון

עתידיים

- רשות המחקר : אונ' בר אילן
- שנה : 2003
- מס' קטלוגי : 2
- שמות החוקרים : ד"ר חיה שוורץ, אונ' בר אילן

תקציר המחקר

בשלושת העשורים האחרונים התפתחו בישראל חלופות דיור בקהילה לאנשים עם פיגור שכלי, כמסגרות דיור חוץ-ביתיות בנוסף למעון הפנימייה והמשפחה האומנת. למרות ההאצה בפתיחתן של מסגרות אלו בולט העדרם של מחקרי הערכה מסודרים בתחום בארץ. בולט גם חסרונם של מחקרים הבודקים את עמדותיהם של צרכני הדיור הקהילתי עצמם והוריהם. המחקר אמור לענות על הצרכים הנ"ל.

שאלות המחקר

1. מהם מאפיינייה של אוכלוסיית האנשים עם פיגור שכלי המתגוררת כיום במסגרות הדיור הקהילתי: מאפיינים דמוגרפיים, מגבלות רפואיות ותפקודיות, ורמת התנהגות מסתגלת ובלתי מסתגלת.
2. כיצד משולבת אוכלוסיית הדיירים בקהילה: כיצד הם משולבים בעולם התעסוקה, מהו מארג הקשרים החברתיים שלהם, כמה וכיצד הם משתמשים ומשתתפים בפעילויות שונות.
3. עד כמה מאפשרת מסגרת הדיור בקהילה חיים קרובים ככל האפשר למקובל בחברה הרחבה: מהו סדר יומם של הדיירים, האם יש להם אפשרות להחליט בנושאים יום יומיים, והאם הם שותפים בתהליך קבלת החלטות הקשורות למדיניות המסגרת.
4. כיצד מעריכים הדיירים את שביעות רצונם מהיבטים שונים של חייהם בקהילה.
5. כיצד מעריכים הורי הדיירים את שביעות רצונם של בנם/בתם מחייהם במסגרת הדיור הקהילתי.
6. כיצד מעריכים אנשי הצוות את שביעות רצונם של הדיירים שבאחריותם.
7. האם למודל הדיור ולגוף הארגוני המפעיל את מסגרת הדיור יש השפעה על שילוב הדיירים בקהילה, על האפשרות להחליט בנושאים יום-יומיים, על שיתוף הדיירים בתהליך קבלת החלטות הקשורות למדיניות המסגרת, ועל שביעות רצונם מהחיים בקהילה.
8. כיצד מעורבים הורי הדיירים בנעשה בדיור הקהילתי. האם מעורבות זו שונה במודלים השונים של הדיור, ועל פי סוגי הארגונים המפעילים את מסגרת הדיור.

מתודולוגיה

אוכלוסיית המחקר

במחקר שנערך השתתפו 273 אנשים עם פיגור שכלי יהודים וערבים המתגוררים ב-85 מסגרות דיור בקהילה בכל רחבי הארץ. נכללו במחקר דיירים במסגרות דיור גדולות (הוסטלים) וקטנות (דירות), המופעלות ע"י מפעילים פרטיים וציבוריים. כל המשתתפים היו דיירים בעלי יכולת ורבליית המתגוררים באותן מסגרות לפחות שנה.

כלי המחקר

הכלים בהם נעשה שימוש הם כלי ההערכה המקובלים היום לשימוש בהערכת מסגרות לדיור קהילתי

לאוכלוסייה זו. כל הכלים הותאמו למציאות הישראלית. הכלים בהם נעשה שימוש:

1. שאלון לאיסוף מידע אודות מסגרת המגורים
2. כלי לאיסוף מידע אודות מאפייני הדיירים: מאפיינים אישיים, מגבלות תפקודיות, תחומי היזקקות לעזרה, רמת התנהגות מסתגלת ובלתי מסתגלת. הכלי בו נעשה שימוש הוא ה- ICAP Bruininks, (Woodcock, 1986 & Weatheman, Hill).
3. כלי למדידת שילוב בקהילה. הכלי בנוי מ- 4 תת-שאלונים: (א) שילוב בעולם העבודה והכלכלה, (ב) מארג הקשרים החברתיים, (ג) מידת ההשתתפות בפעילויות והשימוש בשירותים בקהילה, ו- (ד) מידת העצמאות של הדייר בביצוע הפעילויות בקהילה.
4. עצמאות/חופש בחירה להחליט בנושאים יום-יומיים
5. שיתוף הדיירים בהחלטות הקשורות למדיניות המסגרת
6. סדר יום: שאלון המאפשר לתאר את סדר היום הטיפוסי של כל דייר.
7. שביעות הרצון של הדייר מתחומים שונים של חייו: לשם כך נעשה שימוש בכלי המבוסס על ה- (Novak, 1986 & Satisfaction Scale- LSS (Heal, Chadsey-Ruch Lifestyle). השאלון מודד 4 ממדים של שביעות רצון מהחיים: (א) מסגרת המגורים הנוכחית, (ב) חברים ושעות פנאי, (ג) שירותי הקהילה, (ד) עבודה. בנוסף נותן הכלי מדדים כוללניים לתחושת שביעות הרצון מהאווירה במסגרת, ולשביעות הרצון הכללית מכל תחומי החיים.
8. הערכת תפיסת ההורים ואנשי הצוות את שביעות רצון הדיירים מחייהם בדיור הקהילתי: גרסה מקוצרת של שאלון ה- LSS בשתי גרסאות: צוות והורים.
9. שאלון מעורבות ההורים בדיור הקהילתי: נועד למדוד את מעורבות ההורה אחר ההשמה.

הליך המחקר

הדיירים שהשתתפו במחקר ענו (באמצעות מראיון) על "שאלון שביעות רצון מהחיים" ועל שאלון "חברים אישיים". מנהלי המסגרות מלאו את שאלון "מידע אודות המסגרת" ואת השאלון "שיתוף הדיירים בקבלת החלטות הקשורות למדיניות המסגרת". איש צוות המכיר היטב את הדייר מלא עבור כל דייר במדגם את השאלון "מידע אודות הדייר", ואת השאלון "תפיסת שביעות רצונו של הדייר – גרסת צוות". הורי הדיירים שהשתתפו במדגם מלאו את השאלון "תפיסת שביעות רצונו של הדייר – גרסת הורים", ואת שאלון "מעורבות הורים".

ממצאים

מסגרות הדיור אליהן מתייחסים ממצאי המחקר הם: הוסטל, דירה מוגנת, ודירה עצמאית. שלושת המודלים של הדיור נבדלים במספר הדיירים המתגוררים בהם, ברמת הפיקוח וההשגחה המוענקת בהם ובאינטנסיביות של השירותים הניתנים במסגרת הדיור.

א. מאפייני הדיירים בדיור הקהילתי
מסגרות הדיור הקהילתי משמשות בעיקר פתרון חוץ-ביתי חלופי לבנים ובנות בוגרים שחיו עד המעבר עם הוריהם (74% מהדיירים גרו קודם בבית ההורים). אל הדירה העצמאית בהשוואה להוסטל ולדירה המוגנת מגיעים יותר דיירים ששהו קודם במסגרת חוץ-ביתית קודמת בקהילה. יותר מרבע השוהים היום בדירה העצמאית הגיעו לשם ממסגרות דיור אחרות בקהילה. מאידך אין הכרח לשהות קודם במסגרת דיור אחרת בקהילה על מנת להתגורר בדירה עצמאית. מספר הגברים והנשים בדיור הקהילתי דומה. שני שלישי מהדיירים (61%) גרים בהוסטל, 22% מתגוררים בדירה המוגנת, ו- 17% בדירה העצמאית. בדיור הקהילתי שוהים כיום דיירים בכל הגילאים, כולל דיירים זקנים. דיירי ההוסטל מבוגרים מדיירי שני סוגי הדירות. בדיור הקהילתי מתגוררים כיום בעיקר דיירים עם פיגור קל ובינוני ובאחוז דומה. בדירה העצמאית בשונה מההוסטל והדירה המוגנת, שוהים היום יותר דיירים שרמת הפיגור שלהם אובחנה כקלה.
הדיור הקהילתי משמש מקום מגורים גם לדיירים עם מוגבלויות נוספות פרט לפיגור השכלי. ליותר ממחציתם אבחנה נוספת פרט לפיגור שכלי, ומחציתם מקבלים טיפול תרופתי קבוע לבעיות הבריאות בהן הם לוקים. המצב הבריאותי גורם לרבע מהדיירים מגבלות בפעילויות יום-יומיות.

למרות השוני בין המודלים השונים של הדיור ברמת הפיקוח ובכמות השירותים הניתנים בהם, לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת ההתנהגות המסתגלת והבלתי מסתגלת של הדיירים בין כל אחד מהמודלים. בהקשר לרמת ההתנהגות המסתגלת - דיירי הדירה העצמאית מתאפיינים ברמת התנהגות מסתגלת גבוהה יותר מדיירי הדירה המוגנת וההוסטל, אך לא נמצא הבדל בין דיירי ההוסטל והדירה המוגנת בהתייחס לציון זה. בהקשר לרמת ההתנהגות הבלתי מסתגלת - לדיירי ההוסטל רמה גבוהה יותר של התנהגות בלתי מסתגלת מאשר לדיירי שני סוגי הדירות, אך לא נמצא הבדל בין דיירי שני סוגי הדירות בסוג התנהגות זה.

ב. שילוב הדיירים בקהילה

ממצאי המחקר מאפשרים לתאר את מידת השילוב של הדיירים בקהילה בה הם מתגוררים ואת השוני במאפיין זה בין דיירי המודלים השונים. השילוב בעולם התעסוקה עדיין בעייתי. למרות שכולם נמצאים במסגרת תעסוקתית או תוכנית יום אחרת, למעלה ממחציתם מועסקים במפעל מוגן שהינה תעסוקה בלתי משולבת וכרוכה בשכר נמוך. קיים שוני בסוג התעסוקה במודלים השונים של הדיור. דיירי הדירה העצמאית משולבים טוב יותר מדיירי הדירה המוגנת וההוסטל בעולם התעסוקה, משום שמספר המועסקים מביניהם בתעסוקה משולבת הוא פי 2 ממספר הדיירים במודלים האחרים. למרות זאת לא נמצא הבדל בין דיירי המודלים השונים בשביעות הרצון מהתעסוקה. המעבר לדיור הקהילתי לא הביא לניתוק הדיירים מבני המשפחה. לרובם הגדול יש קשר רצוף עם הוריהם ואחיהם, שבעוד שנים מספר עשויים להוות מקור תמיכה תחליפי להורים. הדיירים מרבים יותר לבקר את הוריהם, מאשר ההורים אותם. חברים אישיים הם מקור תמיכה נוסף הבונה את מערכת הקשרים החברתיים. על חברים אישיים של הדיירים נמנים בעיקר דיירים אחרים הגרים עימם במסגרת הדיור או אנשים העובדים עימם. אנשים אותם הכירו בעת השתתפות בפעילויות אחרות בקהילה כמעט שאינם כלולים. לא נמצא הבדל במספר החברים האישיים בין המודלים השונים עפ"י דווח הדיירים, אך כן נמצא עפ"י דווח אנשי הצוות, שדווחו על יותר חברים אישיים שיש לדיירי הדירות העצמאיות מאשר לדיירים האחרים. דיירי הדירה העצמאית הצליחו יותר מחבריהם בהוסטל ובדירה המוגנת לרכוש חברים אישיים מהקהילה (שאינם גרים איתם במסגרת הדיור). הדיירים משתתפים בפעילויות שונות בקהילה. הפעילויות בהן הם משתתפים והמתבצעות בתכיפות גבוהה הן הפעילויות שגם אנשים ללא נכויות מבצעים בתכיפות גבוהה. לא נמצאו הבדלים בין דיירי המודלים השונים בהקשר לתכיפות השתתפות בכלל הפעילויות בקהילה ובהקשר לעצמאותם בביצוען של אותן פעילויות. לגבי פעילויות ספציפיות נמצא שדיירי הדירה העצמאית מרבים יותר מאחרים לבקר חברים ושכנים ולבצע פעילויות בבנק, ודיירי הדירה המוגנת מבלים יותר בבתי קפה ובחוגים לקהל הרחב מאשר דיירי ההוסטל.

ג. מסגרת הדיור בקהילה כמאפשרת חיים קרובים ככל האפשר למקובל בחברה הרחבה (סדר יום, חופש בחירה, שיתוף בהחלטות הקשורות למדיניות המסגרת)

סדר היום של דיירי הדיור הקהילתי דומה לזה הנהוג בחברה הרחבה לגבי אנשים בגיל דומה. הוא בנוי מעבודה, פעילויות פנאי בבית ומחוצה לו, עיסוק בעבודות משק בית, ובקבלת הדרכה להקניית כישורים לחיי יומיום. יש לדיירים יכולת להחליט באופן עצמאי וחופש בחירה בנושאים יומיומיים, אך קיים שוני ביכולות אלו בנושאים השונים. יכולת הבחירה הגבוהה ביותר היא בנושאי הביגוד (מה ילבשו) ומתי ילכו לישון, והנמוכה ביותר היא בהקשר לאפשרותם להליט על זמני הארוחות. באופן כללי, לדיירי הדירה העצמאית חופש בחירה גבוה יותר מאשר לדיירי הדירה המוגנת וההוסטל. רמת השיתוף של הדיירים בנושאים הקשורים למדיניות ניהול מסגרת הדיור באופן כללי אינה גבוהה, אך היא שונה מנושא לנושא. רמת השותפות הגבוהה ביותר היא בהקשר לקביעת שעות ביקורי אורחים בדיור, והנמוכה ביותר היא בהקשר לתכנון פעילויות להקניית כישורים ופעילויות אוריינטציה לדיירים חדשים. בדירה העצמאית רמת השותפות של הדיירים הגבוהה ביותר, ובהוסטל הנמוכה ביותר.

ד. שביעות רצונם של הדיירים מהיבטים שונים של חייהם בקהילה הבדלים נמצאו בין דיירי המודלים השונים לגבי כל תחומי שביעות הרצון מהחיים פרט לתעסוקה.

בתחום שביעות הרצון מהסדר המגורים דיירי הדירה העצמאית שבעי רצון יותר מדיירי הדירה המוגנת ומדיירי ההוסטל. בתחום חברים ושעות פנאי דיירי ההוסטל מביעים את שביעות הרצון הגבוהה ביותר ודיירי הדירה המוגנת הנמוכה ביותר. בהקשר לשירותי הקהילה, דיירי ההוסטל הביעו את שביעות הרצון הגבוהה ביותר ודיירי הדירה המוגנת את הנמוכה ביותר. גם בהקשר לאווירה הכללית במסגרת הדיור הביעו דיירי ההוסטל את שביעות הרצון הגבוהה ביותר ודיירי הדירה המוגנת את הנמוכה ביותר. לגבי סה"כ שביעות הרצון, דיירי ההוסטל ודיירי הדירה העצמאית הביעו את שביעות הרצון הגבוהה ביותר, ודיירי הדירה המוגנת את שביעות הרצון הנמוכה ביותר.

ה. הבדלים בין דווח הדיירים על שביעות רצונם מהחיים ותפיסת ההורים ואנשי הצוות את אותה שביעות רצון

אנשי הצוות תפסו את שביעות הרצון של הדיירים כגבוהה יותר מאשר ההורים ומאשר הדיירים עצמם. לא נמצא הבדל בין תפיסת ההורים את שביעות הרצון והדווח של הדיירים עצמם.

1. השפעת הגוף הארגוני המפעיל את מסגרת הדיור לגוף המפעיל את מסגרת הדיור השפעה רק בתחום אחד של שביעות הרצון מהחיים – שביעות הרצון ממסגרת המגורים. במסגרות המופעלות ע"י אק"ם שביעות הרצון הגבוהה ביותר ובמסגרות המופעלות ע"י גוף פרטי הנמוכה ביותר. למסגרות המופעלות ע"י אק"ם נמצא יתרון גם בביצוע פעילויות בקהילה, ובעצמאות הביצוע של אותן פעילויות. דיירי אק"ם משתתפים יותר בפעילויות בקהילה ויש להם רמה גבוהה יותר של עצמאות בביצוען של אותן פעילויות, בהשוואה לדיירי העמותות הציבוריות האחרות ולדיירי הגופים הפרטיים. בהקשר לאפשרות להחליט ולבחור בנושאים יום-יומיים, לדיירי אק"ם ולדיירי העמותות הציבוריות יש יותר יכולת להחליט ולבחור מאשר לדיירי המסגרות הפרטיות. סוג המפעיל לא נמצא משפיע על שיתוף הדיירים בקבלת החלטות הקשורות לניהול מסגרת המגורים.

2. מעורבות הורים בדיור הקהילתי

מעורבות הורים גבוהה נמצאה בהקשר לקשר עם הבן/הבת. מעורבות זו מתבטאת באמצעות ביקורים תכופים של ההורים במסגרת ובאמצעות קשר טלפוני תכוף. מעורבות ההורים באמצעות פגישות עם אנשי הצוות נמוכה יותר (כמעט שליש מהם לא נפגשו כלל עם איש צוות ב-3 החדשים האחרונים). רוב ההורים מגיעים לפעילויות להורים המתוכננות ע"י צוות הדיור. כשההורים התבקשו להגדיר את תחושת השותפות שהם חשים בהקשר למתרחש במסגרת, הרוב טענו כי תחושת השותפות שלהם נמוכה.

לא נמצאו הבדלים באף אחד ממדדי מעורבות ההורים במודלים השונים של הדיור הקהילתי. בהקשר להשפעת הגורם המפעיל על מעורבות הורים, נמצא כי הענות ההורים להגיע לפעילויות הורים בדיור גבוהה יותר באם המסגרת מופעלת ע"י עמותה ציבורית מאשר ע"י אק"ם או גוף פרטי. ההענות הנמוכה ביותר נמצאה במסגרות המופעלות ע"י גוף פרטי. לגורם המפעיל יש השפעה גם על תחושת השותפות בנעשה במסגרת. כשהגורם המפעיל היא עמותה ציבורית התחושה היא הגבוהה ביותר וכשהמפעיל הוא גוף פרטי התחושה היא הנמוכה ביותר.

מסקנות לגבי המודלים השונים של הדיור והמפעילים השונים

1. לכאורה, השוני בין המודלים השונים של הדיור במספר הדיירים, ברמת הפיקוח ובכמות השירותים הניתנים צריך להצביע גם על שוני ברמת התיפקוד של הדיירים (ברמת ההתנהגות המסתגלת והבלתי מסתגלת). למעשה השוני הזה מצוי רק באופן חלקי. מספר הדיירים ורמת הפיקוח קשורים בצורה שונה להתנהגות מסתגלת ולהתנהגות בלתי מסתגלת. רמת ההתנהגות הבלתי מסתגלת קשורה כנראה למספר הדיירים ולא לרמת הפיקוח, ואילו רמת ההתנהגות המסתגלת קשורה כנראה לרמת הפיקוח, אך לא למספר הדיירים.

2. איכות חיים הפכה להיות אחד הקריטריונים להערכת מודלים של דיור. במחקר הנוכחי נמדדו חופש בחירה להחליט בנושאים יום-יומיים, מידת השותפות של הדיירים בקבלת החלטות הקשורות למדיניות המסגרת, ושביעות רצון מהחיים כמדדים לאיכות חיים. איכות החיים נמצאה שונה במסגרות

הדיור השונות. הדירה העצמאית נמצאה כמודל עדיף על פני שאר המודלים בהתייחס לחופש לבחור בנושאים יומיומיים, בשיתוף הדיירים בקבלת החלטות הנוגעות לניהול המסגרת, ובהתייחס לשביעות הרצון מהסדר המגורים. הדירה העצמאית נמצאה עדיפה על הדירה המוגנת בהקשר לחופש לבחור, לשביעות הרצון משירותים בקהילה ובסה"כ שביעות הרצון מהחיים. ההוסטל נמצא עדיף על הדירה המוגנת בשביעות הרצון מחברים ושעות פנאי, בשביעות הרצון משירותי הקהילה, מהאווירה הכללית במסגרת הדיור ובסה"כ שביעות הרצון. לדירה המוגנת לא נמצאה עדיפות באף אחד מהמדדים שמדדו איכות חיים. יש לבחון היטב את מאפייני האווירה הטיפולית בדירה המוגנת ואת ציפיות הדיירים בה. בחינה זו תסייע להבין מדוע לא נמצאה עדיפות לדיירה באף אחד ממדדי איכות החיים. 3. את מסגרות הדיור הקהילתי מפעילים גופים שונים. מסגרות המופעלות ע"י אק"ם עדיפות על פני מסגרות המופעלות ע"י עמותות ציבוריות אחרות כשמדובר בהשתתפות הדיירים בפעילויות בקהילה ובעצמאותם בביצוען של אותן פעילויות. כמו כן הורי הדיירים במסגרות

אק"ם תופסים את שביעות רצון הבנים כגבוהה יותר מאשר הורי מסגרות העמותות הציבוריות. מסגרות אק"ם עדיפות על פני מסגרות המופעלות ע"י גופים פרטיים בהקשר לשביעות רצון הדיירים ממסגרת המגורים, לרמת החופש של הדיירים לבחור, לרמת ההשתתפות בפעילויות בקהילה ובעצמאות הדיירים בביצוען של אותן פעילויות. כמו כן הורי הדיירים במסגרות אק"ם תופסים את שביעות רצון הבנים כגבוהה יותר מאשר הורי המסגרות הפרטיות. לעמותה ציבורית כמפעיל יש עדיפות על פני מפעיל פרטי כשמדובר בחופש הדיירים לבחור. באף אחד מהמדדים לא נמצא יתרון למפעיל הפרטי על פני שני המפעילים האחרים.